

UOT:37.

ƏQLİ İNKİŞAFINDA GERİLİYİ OLAN UŞAQLARIN PEDAQOJİ KORREKSİYASI*Musayeva Zülfiyyə Sahib qızı**M.Sabir adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleç*Zulya.musayeva01@gmail.com

Xülasə: Təhsil sisteminin müasir inkişafı mərhələsində hər bir uşağın əqli və fiziki inkişafının xüsusiyyətlərinə, imkan və qabiliyyətlərinə uyğun olaraq onun şəxsiyyətinin inkişafı üçün şərait yaradılması vəzifələri ön plana çəkilir. Məqalədə əqli inkişafında patologiyaları olan uşaqların pedaqoji korreksiyası haqqında danışılır. Azərbaycanda əqli geriliyi olan uşaqlarla aparılan işlərin təxmini sxemi göstərilir. Təlim məşğələlərinin təşkili formaları fərdi və qrup loqopedik məşğələlər, psixomotor bacarıqların və sensor proseslərin inkişafı üzrə dərslərdir. Əqli məhdudiyyəti olan uşaqlarla iş prosesində verbal, əyani və praktiki metodlardan bəhs edilir.

Açar sözlər: əqli inkişaf, əqli məhdudiyyəti olan uşaqlar, korreksiya, dərsin təşkili, təlim metodları, məşq.

Ключевые слова: психическое развитие, дети с нарушениями психического развития, коррекция, организация урока, методы обучения, обучение.

Key words: mental development, children with mental disabilities, correction, lesson organization, teaching methods, training

Azərbaycan Respublikasının “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Qanununa əsasən əlilliyi olan şəxs dedikdə müxtəlif maneələrlə qarşılaşdığı zaman digər şəxslərlə bərabər səviyyədə cəmiyyət həyatında tam və səmərəli iştirakına mane olan sabit fiziki, psixi, əqli və ya hissiyyat pozuntuları olan şəxs, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaq nəzərdə tutulur. [1.18]

Əlillik dərəcəsindən və ilk növbədə, əqli qabiliyyətlərin qorunmasından, habelə xüsusi təhsil şəraitinin keyfiyyət və vaxtında yaradılmasından asılı olaraq, xüsusi təhsilə ehtiyacı olan şəxslər təhsilin müxtəlif səviyyələrini mənimsəyə bilirlər. Belə ki, kar uşaqlar, zəif eşitmə, eşitmə sistemində əngəli olanlar, görmə qabiliyyəti zəif olanlar, dayaq-hərəkət sistemi funksiyaları pozulmuş şəxslər, emosional-iradi sfera və davranış pozğunluğu olan şəxslər, ağır nitq məhdudiyyəti olan şəxslərdən bəziləri orta təhsil pilləsində ümumi bilikləri mənimsəyə bilirlər.

Əqli əngəlli şəxslər əsas ümumi təhsil və intensiv intellektual fəaliyyət və ya mürəkkəb ünsiyyət prosesləri ilə əlaqəli olmayan peşələrə yiyələnmək qabiliyyətinə malikdirlər, onlara müstəqil əmək həyatı sürməyə və cəmiyyətə uğurla uyğunlaşmağa imkan verir.

Fərdi təhsil proqramları üzrə təhsil alan ciddi əqli əngəli olan şəxslər, onların inkişaf xüsusiyyətlərinə daha uyğun olan ekoloji və sosial uyğunlaşma proqramlarına (gigiyenik və əsas məişət bacarıqları, sadə əmək vərdisləri) yiyələnirlər. Xüsusi təhsilin məzmunu, onun təhsil və təlim komponentləri təkcə inkişaf qüsurlarının xüsusiyyətlərindən deyil, həm də əlilliyi olan böyüyən bir insanın yaş dövründən asılıdır.

Korreksiya-pedaqoji işin müsbət nəticələrinin mümkünlüyü və əqli geriliyi olan uşaqların pedaqoji reabilitasiyasına nail olmaq bu kateqoriyadan olan uşaqların tədrisinə xüsusi yanaşmanı müəyyənləşdirir. Tədris prosesinin xüsusi təşkili və korreksiya-pedaqoji yardımın göstərilməsi şərti ilə əqli geriliyi olan uşaqlar uşaq bağçası və məktəbdə təhsillərini davam etdirə bilirlər. Əqli əngəlli uşaqlara xüsusi yardım göstərmək məqsədilə ölkəmizdə korreksiya-inkışafedici təhsil və kompensasiya təhsili sistemi yaradılmışdır. Bu, müəyyən bir uşağın maraqlarını və təhsil ehtiyaclarını ödəməyə, onun fərdi qabiliyyətlərini nəzərə almağa,

tam təhsil verməyə və sağlamlığını qorumağa imkan verən təhsil prosesinin təşkilinin keyfiyyətə yeni səviyyəsidir.

Ölkəmizdə əqli geriliyi olan uşaqlara hərtərəfli yardım sisteminə aşağıdakılar daxildir:

- bu kateqoriyadan olan uşaqlar üçün xüsusi təhsil müəssisələrinin müxtəlif modellərinin yaradılması: kompensasiya tipli məktəbəqədər təhsil müəssisələri, əqli geriliyi olan uşaqlar üçün xüsusi məktəblər və internat məktəbləri, kütləvi ümumtəhsil məktəbində korreksiya işləri;

- inkişafda geriliyi olan uşaqların erkən aşkarlanması, onların xüsusi təhsil ehtiyaclarının ödənilməsi, məktəbəqədər və məktəb təhsili, ibtidai və əsas ümumi təhsil sistemində korreksiya işinin forma və üsullarının davamlılığının təmin edilməsi;

- korreksiya-tərbiyə prosesinin təşkilinin xüsusiyyətlərini müəyyən etmək, uşaqların sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsi məqsədilə tibbi, pedaqoji və psixoloji diaqnostika sisteminin təkmilləşdirilməsi;

- təhsil müəssisələrində müalicə-sağlamlaşdırma və profilaktik iş sisteminin yaradılması;

- əqli geriliyi olan uşaqların təhsil təcrübəsinin normativ və tədris-metodiki təminatı;

- peşə rəhbərliyinin vəzifələrini və məzmununu müəyyən etmək,

- məzunların peşə hazırlığı və sosial və əmək adaptasiyası;

- korreksiyaedici və inkişaf etdirici təhsil prosesinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi meyarlarının və metodlarının yaradılması və tətbiqi;

- ailə məsləhət xidmətlərinin modellərinin hazırlanması;

- məktəbəqədər və məktəb təhsili sistemi üçün korreksiyaedici pedaqogika üzrə pedaqoji kadrların hazırlanması.

Ölkəmizdə əqli əngəlli uşaqlara və onların ailələrinə yardım göstərmək üçün konsultativ-diaqnostika, tibbi-psixoloji, sosial, korreksiya və inkişaf mərkəzləri şəbəkəsi fəaliyyət göstərir. Bu kateqoriyadan olan uşaqları həm əqli əngəlli uşaqlardan, həm də ümumi nitq inkişaf etməmiş uşaqlardan ayırmaq üçün diaqnostik üsullar işlənib hazırlanmışdır. Məktəbəqədər və məktəb yaşlı əqli əngəlli uşaqlar üçün yeni təhsil müəssisələri açılır, bu kateqoriyadan olan uşaqlarla profilaktik, müalicəvi, sağlamlaşdırma və korreksiyaedici inkişaf işlərinin aparılması üçün şərait yaradılır.

Bu məktəblərin əsas məqsədləri zehni geriliyi olan məktəblilərin idrak fəaliyyətinin və emosional-iradi sferasının çatışmazlıqlarını maksimum dərəcədə aradan qaldırmaq, onları müasir cəmiyyət şəraitində məhsuldar əməkdə iştirakə və sosial uyğunlaşmaya hazırlamaqdır.

Məktəbdə həm ümumtəhsil fənləri (məsələn, rus dili, oxu, riyaziyyat, coğrafiya, tarix, təbiətşünaslıq, bədən tərbiyəsi, rəsm, musiqi, rəsm), həm də xüsusi fənlər tədris olunur. İbtidai siniflərdə korreksiya məşğələlərinə ətrafdakı real obyektləri və hadisələri ilə tanışlığa əsaslanan nitqin inkişafı dərsləri, xüsusi ritm dərsləri, böyük (V-IX) siniflərdə isə sosial və məişət oriyentasiyası daxildir.

Təlim məşğələlərinin təşkilinin xüsusi forması fərdi və qrup loqopedik məşğələlər, məşq terapiyası və psixomotor bacarıqların və sensor proseslərin inkişafı üzrə dərslərdir. Xüsusi məktəblərdə əmək təliminə mühüm yer verilir. Artıq 4-cü sinifdən peşəkar xarakter alır. Yeniyetmələr öyrənmə prosesində onlarda mövcud olan peşələrə və müvafiq bacarıqlara yiyələnirlər.

Korreksiya işlərinə məktəbdə aparılan tərbiyəvi sahəyə də böyük yer verilir, onun məqsədi şagirdlərin sosiallaşmasıdır və əsas vəzifələr müsbət keyfiyyətlərin inkişafı, başqaları və özləri haqqında düzgün qiymətləndirmənin formalaşdırılmasıdır. başqalarına mənəvi münasibət. Xüsusi məktəbdə tərbiyə işinin xüsusi vəzifəsi müxtəlif vəziyyətlərdə və müxtəlif fəaliyyət növləri prosesində şagirdlərin davranışında zəkanın tənzimləyici rolunu artırmaqdır.

Normal inkişaf edən uşaqlardan ibarət qrup və ya sinifdəki əqli əngəlli uşaq xüsusi müalicə tələb edir. Lakin kütləvi müəssisənin tərbiyəçisi və ya müəllimi bunu başqa uşaqların qarşısında vurğulamamalıdır. Müəllim uşağa həmyaşıdları ilə rahat olmağa kömək etməli və uşaqlarla dostluq etməyə çalışmalıdır.

Ümumtəhsil müəssisəsinin müəllimi əqli əngəlli uşağa dərs keçərkən onun idrak fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır. Əqli əngəlli məktəbəqədər və məktəblinin dövlət müəssisəsində tədrisi valideynlərin gündəlik iştirakını tələb edir, çünki onlar korreksiya işinin böyük hissəsini həyata keçirirlər. Uşağa oliqofrenopedaqoqun mütəmadi olaraq ixtisaslaşmış köməyi lazımdır, valideynlər və müəllimlər isə onun məsləhətinə ehtiyac duyurlar.

Daha effektiv korreksiya işləri və öyrənilən materialın yüksək keyfiyyətli mənimsənilməsi üçün müxtəlif üsullardan istifadə olunur. **Verbal** (suallar, izahat, söhbət, hekayə). **Əyani** (ekskursiyalar, müşahidələr, müxtəlif əyani illüstrasiyaların, diaqramların nümayişi). **Praktiki** (praktiki məşğələlər, qrafik iş).

Əqli geriliyi olan uşaqlarla korreksiya işində **verbal** metodlardan istifadə edərkən nəzərə almaq lazımdır ki, müəllimin sualları yaxşı düşünülmüş və aydın tərtib edilməli və uşaqlar üçün əlçatan olmalıdır. Bir addımlı təlimatlar tez-tez istifadə olunur. Müəllimin izahı çox vaxt təkrar tələb edir. Müəllimin nitqi qısa, aydın, emosional və ifadəli olmalıdır. Əqli geriliyi olan uşaqlar şifahi məlumatları qavramaq və emal etməkdə çətinlik çəkirlər, onların əksəriyyəti nitq inkişafından əziyyət çəkir, buna görə də şifahi üsullar vizual və praktik üsulların istifadəsi ilə birləşdirilməlidir.

Korreksiya işlərində **əyani** üsullardan xüsusilə geniş istifadə olunur. Məsələn, müşahidə obyekt və ya hadisənin məqsədyönlü qavranılması kimi istifadə olunur və müəllimlər tərəfindən xüsusi olaraq planlaşdırılır. Onlardan istifadə edərkən müəllimlər uşaqların qavrayışın daha yavaş tempi, qavrayış dairəsinin daralması, qavrayışın və diqqətin dəqiqliyi və konsentrasiyasının pozulması kimi xüsusiyyətlərini yadda saxlamalıdırlar. Uşağa yalnız bu mərhələdə nəzərdən keçirilən obyektə təqdim etmək lazımdır. Korreksiya işində öyrənmənin polisensor əsası prinsipini tətbiq etmək lazımdır, yəni bütün hissələrə (baxış, toxunma, qoxu, dad) güvənmək. Əyani üsul korreksiya işində çox təsirli bir üsuldur, ona görə də onun müəyyən tələbləri var. Məsələn, illüstrativ material uşaqlar üçün başa düşülən, çoxlu lazımsız detallara malik olmamalı və öyrənilən mövzuya uyğun olmalıdır. Sxemlər uşaqlar üçün son dərəcə aydın və başa düşülən olmalıdır.

3. Əqli geriliyi olan uşaqlarla korreksiya işində ümumi qəbul edilmiş praktiki üsullardan ən təsirli tapşırıqlar və didaktik oyunlardır. Tapşırıqlar bu kateqoriyadan olan uşaqların zehni fəaliyyətinin zəif olmasını, yaddaşın zəifləməsini, qavrayışda çətinlikləri və s. aradan qaldırır.

Bir qayda olaraq, psixokorreksiya dərslərinin optimal tezliyi həftədə iki dəfədir. Bu, istifadə olunan məqsədlər, vəzifələr və metodologiya ilə göstərildiyi hallarda korreksiya işinin digər üsulları üçün digər variantları istisna etmir. Şiddətli affektiv və əqli qüsurlu uşaqlar üçün qrup dərslərinin müddəti həftədə 2 dərs tezliyi ilə 40 ilə 70 dəqiqə arasında ola bilər. Həftədə 1 dərs tezliyi ilə dərslərin müddətini 90 dəqiqəyə qədər artırmaq olar [4.30].

Psixokorreksiya prosesi qısamüddətli (2 aydan 6 aya qədər) və ya uzunmüddətli (1 ildən və yuxarı) ola bilər. Dərslərin müddəti psixokorreksiyanın məqsədlərindən, qrup üzvlərinin psixoloji xüsusiyyətlərindən, psixokorreksiya iştirakçılarının yaşından, həmçinin inkişafda irəliləyişin dinamikasından asılıdır.

Ədəbiyyat

1. Inklüziv təhsil. Məlumat kitabı. Bakı. 2018.
2. Inklüziv təhsil. Əlilliyi olan uşaqları keyfiyyətli təhsilə cəlb etmək üçün nə etmək lazımdır? Bakı, BMT-nin Uşaq fondu (UNICEF), 2019.
3. Inklüziv təhsil. Valideynlər üçün bələdçi. RİİB, Bakı, 2020.
4. Nazarova N.M. Inklüziv təhsilin pedaqogikası. Dərslik, Moskva, 2019.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОРРЕКЦИЯ ДЕТЕЙ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Мусаева Зульфия Сахибовна
Резюме

На этапе современного развития системы образования на первый план выдвигаются задачи создания условий для развития личности каждого ребенка в соответствии с особенностями, возможностями и способностями психического и физического развития каждого ребенка. В статье говорится о педагогической коррекции детей с патологиями психического развития. Показана примерная схема работы с детьми с задержкой психического развития в Азербайджане. Формами организации учебных занятий являются индивидуальные и групповые логопедические занятия, занятия по развитию психомоторных навыков и сенсорных процессов. Обсуждаются вербальные, наглядные и практические методы в процессе работы с детьми с нарушениями психического развития.

PEDAGOGICAL CORRECTION OF CHILDREN WITH RETARDATION OF MENTAL DEVELOPMENT

Musayeva Zulfiya Sahib
Summary

At the stage of the modern development of the education system, the tasks of creating conditions for the development of the personality of each child in accordance with the characteristics, opportunities and abilities of the mental and physical development of each child are brought to the fore. The article talks about the pedagogical correction of children with pathologies in their mental development. An approximate scheme of work with children with mental retardation in Azerbaijan is shown. The forms of organizing training sessions are individual and group speech therapy sessions, classes on the development of psychomotor skills and sensory processes. Verbal, visual and practical methods are discussed in the process of working with children with mental disabilities.

Rəyçi: dosent Bayramova Sabirə
Daxil olma tarixi 27 sentyabr 2024-cü il

Çapa verildiyi tarix 28.10.2024

Çap vərəqi: 21,7 ç.v. Tiraj :300 ədəd

Gəncə Dövlət Universitetinin nəşriyyatı

Ünvan: Gəncə şəhəri, Heydər Əliyev prospekti, 429

E-mail: elm@gdu.edu.az, (+99422) 266 01 88